

השימוש בדיאפרגמה למניעת הריון

הרב יואל קטן

ראשי פרקים:

- א. הבדל בין מוך לבין כיסוי צוואר הרחם
 - ב. מהי הדיאפרגמה?
 - ג. חציצות שונות בנרתיק
 - ד. סיכום
- נספח: דעתו של הגרש"ז אויערבאך על דיאפרגמה ואמצעי מניעה אחרים

א. הבדל בין מוך לבין כיסוי צוואר הרחם

במאמר 'מבוא לדיאפרגמה – סוגיית תשמיש במוך'¹ הובאה דעת המהרש"ם להתיר לשמש עם מוך במקרים שבהם קיים צורך 'כעין פיקוח נפש' למנוע הריון. המהרש"ם הוסיף עוד² שהוא שמע שהרופאים נותנים לנשים שמסוכן להן להתעבר כיסוי גומי דק שנקרא פעסאריום (=כיסוי, בלטינית) שמכסין בו פי האם מסביב שלא יקלוט הזרע, 'וא"כ התשמיש כמו בשאר נשים', ורק פי המקור סגור באופן מלאכותי – בדיוק כמו שאצל מעוברת הוא סגור באופן טבעי, ולכן לדעתו כו"ע יודו שיש להתיר לאשה שסכנה לה להתעבר לשמש כשרחמה סתום בעזרת הפעסאריום; בניגוד לכך במשמשת במוך הבעל משליך זרעו על המוך, ולכן ההיתר אינו פשוט. עכ"ד. יוצא לפי המהרש"ם שכל הסיבה שהפעסאריום טוב יותר מהמוך היא שבתשמיש בנוכחותו הזרע נשפך באותו מקום על בשרה של האשה ולא על חומר זר, בניגוד לתשמיש במוך שהזרע נשפך ישירות על המוך; ההבדל הזה ביניהם קיים למרות שסו"ס בשני המקרים נמנע מהזרע ע"י גוף חוצץ מלחדור לתוך הרחם.

וכ"כ הרב יחיאל יעקב וינברג³, שלמרות שרע"א והחת"ס מחמירים בכך – כבר נמנו וגמרו גדולי האחרונים שבאו אחריהם והסכימו להקל לשמש במוך במקום

1. לעיל. במאמר זה הצגנו את דעות חז"ל והפוסקים בנושא היתר תשמיש כשמוך מונח ברחם (=בנרתיק), וכאן נדון בהשלכות המעשיות של סוגיא זו לעניין השימוש באמצעי מניעה בימינו.

2. שו"ת מהרש"ם ח"א סי' נח.

3. שו"ת שרידי אש ח"ג סי' טו.

שיש חשש סכנה... 'ונוהגים להציע לאשה שתשים פעסארים על פי הרחם ובזה יש כמה טעמים לקולא'. והוסיף על כך בתשובה אחרת⁴ שגם הסומכים על הרש"ל פוסקים להקל רק במקום שיש קצת חשש של סכנה או חולשת הבריאות ע"י ההריון. ולדעת הרב וינברג השימוש בפעסארים אין בו איסור של השחתת זרע אלא רק בעיה של מניעת הריון, וזה מותר לדעתו במקום שיש חשש שההריון יזיק לבריאותה; ובמקום של סכנה גמורה אפשר להקל גם במוך ממש.

גם הגר"מ פיינשטיין⁵ מתיר כשסכנה לאשה להיכנס להריון לשמש במוך, 'שהוא בהראבער (=גומי) שנותנים בגוף האשה, שזה התירו האחרונים' וכו'. והנה, במקום אחר⁶ הגר"מ פ' מעיר כמה הערות בנושא אמצעי מניעה, אחת מהן שהשימוש בהתקן תוך רחמי חמור יותר מבשאר האמצעים משום 'שלפעמים ניכר ומרגיש הקנה בביאתו'. לא ברור לי בדיוק למה מתכווין הגר"מ פ' זצ"ל, שהרי ההתקנים של היום בלועים לחלוטין בתוך הרחם, ואין בהם שום 'קנה' שמשלשל חוצה לו. יתכן שהגר"מ פ' מתכווין להת"ר מסוג ישן, בו השאירו תלוי בנרתיק לא רק חוט שקצהו מחובר להתקן, כמקובל היום – אלא גם מוט דק, 'קנה'; וצ"ע⁷. בכל אופן נראה מדברי הגר"מ פ' שלדעתו האפשרות שתהיה הרגשה בשעת תשמיש אוסרת את השימוש באמצעי, מפני שאז התשמיש אינו נעשה ב'דרך תשמיש'; ובמקביל הוא מתיר לשים 'ראבער' בגוף כשיש חשש סכנה, מפני 'שהוא כמוך' (וכנראה כוונתו רק שהוא לא גרוע ממוך, ולא שאינו עדיף עליו). ושוב בתשובה נוספת⁸ כותב הגר"מ פ' בפירוש שהראבער הזה הוא כמו מוך.

אמנם בשו"ת מנחת יצחק⁹ תמה הרב וייס על המהרש"ם הנ"ל שהקיל בפעסאר וקבע שהשימוש בו קל יותר ממוך מפני שאינו כמשליך זרעו עליו, שהרי הרדב"ז קבע שתשמיש במוך חמור מתשמיש עם קטנה גם משום שבמוך מנפצת הזרע שלא יקלוט ויש בכך מעשה בידיים – והרי גם את ה'פאסער' הזה האשה מוציאה אותו מגופה בידיה אחר תשמיש 'ומנפצת הזרע שלא יקלוט'! והוא מיישב שעיקר דברי המהרש"ם היה שאין השלכת זרע על ה'פעסאר' בזמן התשמיש, כי רק סוגר פי האם ואינו מונח במקום תשמיש, ובזה דומה התשמיש כאשר פי הרחם מכוסה בפעסאר יותר לתשמיש עם קטנה מאשר לתשמיש בנוכחות מוך. דהיינו שלדעת הרב וייס המהרש"ם נקט כתירוץ הראשון של הרדב"ז בהבדלתו בין קטנה למשמשת במוך, ועשה ממנו עיקר, שבמוך 'עושה מעשה בידיים להשחית הזרע' דהיינו שעושה

4. שם סי' טז.

5. אג"מ אה"ע ח"א סי' יג.

6. שם ח"ג סי' כא.

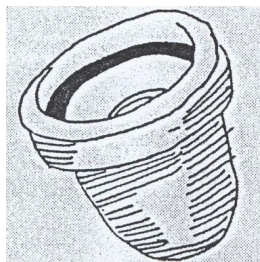
7. ואלולא דמסתפינא הוה אמינא שאולי הראו לגר"מ פ' זצ"ל התקן ת"ר, והוא הבין שהשפופרת שמשחילים בה את ההתקן לתוך הרחם כשהוא מקופל בתוכה, וממנה דוחפים אותו לתוך חלל הרחם, נשארת תלויה בנרתיק; ולא סיימוה קמיה שאת ה'קנה' הזה שולפים וזורקים לאחר ההתקנה.

8. שם ח"ד סי' סז; וראה עוד להלן.

9. מנחת יצחק ח"א סי' קטו אות ד.

מעשה כעין השלכת זרעו על עצים ואבנים, וכלשונו של המהרש"ם 'כי המוך שואב הזרע תיכף והנה נשחתה ואין כאן זרע כל עיקר, שפיר אמרין בזה דהוי כמשמש על עצים ואבנים', ובפעסאר רק סוגר פי האם ובכך דומה לקטנה שרחמה סתום, ולכן יש יותר מקום להקל. אמנם לדעתו גם ב'פעסאר' קיימת הבעיה השניה שעליה העיר הרדב"ז, שאחרי התשמיש כשהאשה מוציאה את הפעסאר מגופה היא עושה מעשה בידים למנוע את קליטת הזרע.

והנה, הגרש"ז אוירבך תמה על הקושיא שהיקשה הרב וייס על המהרש"ם¹⁰, ואמר שאינו מבין למה לדעת המנח"י צריכים דברי המהרש"ם עיון, 'הרי יפה כתב המהרש"ם דלא דמי למוך הואיל והתשמיש הוא כדרך כל אדם! הסבר הדברים: תמיהת המנח"י היתה שלפי התירוץ השני של הרדב"ז אין הבדל בין מוך לסתימת פי הרחם, שבשניהם 'מנפצת הזרע שלא יקלוט', ועל כך כותב הגרש"ז 'א שכאשר התשמיש רגיל לגמרי ורק פי הרחם סתום – אין גם את בעיית 'ניפוך הזרע שלא יקלוט'. אך אם נבין את הרדב"ז בתירוץ השני שהבעיה במוך היא שבזמן התשמיש כבר קיים באותו מקום חפץ שבו נספג הזרע ושעמו אמורים להשליך את הזרע, ברורה תמיהתו של המנח"י, שהרי גם בפעסאר הנזכר קיימת בדיוק אותה בעיה¹¹.

תרשים מס' 1: כובעון צווארי (cervical cap)

כל המדובר עד כאן היה בסתימת פתח הרחם בעזרת 'פעסאר' שהוא מעין מכסה. ה'פעסאר' שעליו מדובר בתשובות הנ"ל היה בשימוש כאמצעי מניעה בסוף המאה ה"ט ובעשרות השנים הראשונות של המאה הכ'; הוא היה נראה כעין כובעון קטן, שאותו הצמידו לצוואר הרחם עצמו, עמוק בתוך הנרתיק, והוא היה אמור לסתום לחלוטין את כניסת הזרע לרחם¹². ניתן להניח שבדרך כלל לא הרגיש הבעל בשעת תשמיש בנוכחות הכובעון הזה, כמו שבדרך כלל אין האיש חש בצוואר הרחם בשעת התשמיש.

אולם התברר שלשימוש בכובעון זה היו כמה חסרונות: היה קשה מאוד להצמיד אותו לצוואר הרחם כראוי, ובמקרים רבים היו צריכים שרופא יצמיד אותו ורופא יוציא אותו ממקומו; כמו-כן בגלל הקושי להוציאו היו הנשים משאירות אותו במקומו ימים רבים, והדבר גרם להופעת זיהומים ודלקות, לריח רע מאותו מקום ולבעיות נוספות. לכן בשנות הארבעים של המאה הכ' המציאו שיטה חדשה שבאה להחליף את השימוש בכובעון זה¹³. המדובר על הדיאפרגמה.

10. הובא בנשמת אברהם אה"ע ח"א סי' ה.

11. ויש לציין שהדבר תלוי במציאות מתי שולפים את ה'פאסער' מהגוף, אם מיד אחרי התשמיש או זמן רב אחריו; אם האשה מוציאה אותו מגופה רק לאחר שהזרע כבר נפלט מאליו יתכן שיודה הגר"י וייס שהפאסער קל הרבה יותר ממוך בשעת תשמיש.

12. ראה תרשים מס' 1.

13. שאכן כמעט אינו בשימוש היום; דרך אגב, אין בשום אופן להחליף את הכיסוי הזה לפתח צוואר הרחם בקונדום (הגברי), שגם הוא מכונה לעיתים 'כובעון'; ופשוט.

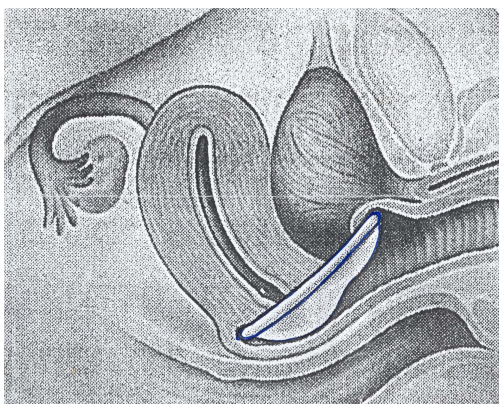
ב. מהי הדיאפרגמה?

הדיאפרגמה¹⁴ עשויה מדיסק גומי גמיש האחוז בטבעת קפיצית עגולה וגמישה בקוטר של כעשרה ס"מ¹⁵. האשה מניחה אותה עמוק בנרתיק, כאשר הקפיציות של הטבעת מחזיקה את רצועת הגומי מתוחה באלכסון מקצה הנרתיק הפנימי וכלפי חוץ, כשהיא נשענת על הדופן הפנימית של הנרתיק מצד אחד (מעבר לצוואר הרחם) ועל עצם החיק (באמצע הנרתיק לערך) מהצד השני, כך שכל קצהו הפנימי העליון של הנרתיק חסום, וכך הזרע לא יכול בשעת התשמיש (ואחריו) לחדור לתוך הרחם. כמו כן, כדי למנוע חשש מעבר של הזרע בצידי הדיאפרגמה (בין הדיאפרגמה לקירות הנרתיק) מקובל למרוח על הדיאפרגמה משחה או קצף "קוטלי זרע", דהיינו חומרים הפוגעים בכושר התנועה של הזרע.

לדעתי, כמה בעיות הלכתיות קיימות בדיאפרגמה, שלרוב אינן קיימות ב'פאסער' הישן:

א. האשה אכן שולפת את הדיאפרגמה בדרך כלל אחרי כל תשמיש, כך שאולי יש כאן צד של 'ניפוח הזרע בידים' כמו מוך ממש.

ב. פנים הנרתיק וחלק ניכר מן הדופן העליונה שלו חסומים ע"י הדיאפרגמה, כך שלא רחוק הדבר שהדיאפרגמה תורגש בשעת תשמיש, אם כי כאשר היא מונחת באופן הראוי לא אמורים להרגיש בה.

תרשים מס' 2: דיאפרגמה מונחת במקומה וחוסמת את הכניסה לתעלת צוואר הרחם

ג. יש פוסקים (כמו הגרשז"א, ראה נספח) שאוסרים שימוש בחומרים קוטלי זרע, מפני שלדעתם יש בדבר השחתה בידים של הזרע בשעת התשמיש, למרות שהחומר קוטל הזרע היה מונח בתוך הנרתיק עוד לפני התשמיש. היות ותמיד מוסיפים קצף או משחה לדיאפרגמה, כי לפי הוראות היצרן בטיחות השימוש בדיאפרגמה תלויה בשימוש הנוסף בחומר קוטל הזרע – אין לפי זה להקל ולהשתמש בדיאפרגמה.

בכל אופן ברור שאין שום בטחון שמה שהתירו חלק מן הפוסקים בראשית המאה (פעסאר, פעסארים) נכון גם לגבי הפיתוח המודרני יותר ושבנו משתמשים כיום – הדיאפרגמה. ולכאורה נראה שלחלק מפוסקי דורנו לא נודע השינוי

14. ראה תרשים מס' 2. הדיאפרגמה מכונה בספרות הפסיקה לעיתים 'טבעת', ויש כמובן להבדיל בינה לבין התקן תוך רחמי, שבגלל צורת כמה מדגמיו הראשוניים גם הוא כונה לפעמים טבעת.

15. הדיאפרגמה מופיעה בגדלים שונים, ויש להתאים את הגודל המתאים לכל אשה.

המציאותי שחל בעשרות השנים האחרונות, ויתכן שאם היו מביאים לידיעתם את ההבדלים הנ"ל בין ה'פעסאר' לבין הדיאפרגמה לא היו נוטים להקל בשימוש בדיאפרגמה אף בשעת צורך, בוודאי לא כאשר קיימים היום אמצעים בטוחים ו'כשרים' הרבה יותר לנשים שהורה להם חכם שמותר להם למנוע הריון, כמו הגלולות וההתקן התוך רחמי¹⁶.

בנוסף על כך, לנשים רבות יש 'רחם אחורי', היינו שגוף הרחם נוטה אחורה (לכיוון הגב), וצוואר הרחם פונה קדימה ונמצא ממש למול הנרתיק, והוא קרוב הרבה יותר אל 'השמש הדש' מאשר במצב של רחם קדמי, שאז פתח הצוואר נוטה לקיר העליון של פנים הנרתיק. דיאפרגמה המונחת במצב של רחם אחורי עשויה בהחלט להיות מורגשת בשעת תשמיש, ובנוסף על כך רצועת הגומי חוסמת באופן ישיר את כניסת הזרע לתוך הצוואר, בניגוד לאשה שאצלה הרחם קדמי, שאצלה מתאסף הזרע בשעת התשמיש בפנים הנרתיק וממנו הוא חודר לצוואר הרחם, שאז פעולת החציצה של הדיאפרגמה הרבה יותר עקיפה¹⁷.

כל זה מביא לידי מחשבה, כאמור לעיל, שאולי גם חלק מן הפוסקים שהיו מקילים בשימוש בכובעון הצווארי הישן – לא היו מתירים באותה פשטות את השימוש בדיאפרגמה, ומי שרוצה להתיר היום את השימוש בדיאפרגמה אינו יכול לסמוך על הפוסקים שהקילו בכובעון הנ"ל. כך למשל כותב הגר"מ שטרנבוך¹⁸: 'בדיאפרגמה מותר רק בשעת סכנה, וגם בזה נחלקו הרבה פוסקים, ואף ששמעתי שבאמריקא גם בזה מתירין – אנו לא מתירין דבר זה כלל, שגם למתירין מותר רק בסכנה ממש'¹⁹. כך גם מעידים רבים מתלמידיו ובאי ביתו של הגרש"א זצ"ל, שהוא לא נטה להתיר שימוש בדיאפרגמה כאשר ניתן היה להשתמש בגלולות או בהת"ר

16. [לדעתי דווקא הדיאפרגמה קלה יותר מכובעון, כי הכובעון מולבש על צוואר הרחם ובולט הרבה, וסביר להניח שהוא יהיה מורגש בשעת תשמיש יותר מאשר דיאפרגמה. -- העורך.] תגובת הכותב: לאחר התייעצות עם כמה רופאי נשים אני איתן בדעתי שבדרך כלל דיאפרגמה בולטת לתוך חלל הרחם יותר מאשר הכובעון (גם אם הדיאפרגמה מונחת באלכסון, ולא ישירות על הצוואר כמו הכובעון). כמו כן שמבחינת ההגדרה ההלכתית – הכובעון מהווה כיסוי לצוואר הרחם בלבד, בעוד שהדיאפרגמה דומה הרבה יותר באופן פעולתה למוך בכך שהיא מכסה חלק משמעותי מחלל הנרתיק. נוסף על כך לעיתים קרובות האבר נוגע בדיאפרגמה בשעת תשמיש. וראה להלן. י"ק.

17. וראה תרשים 2.

18. תשובות והנהגות ח"ב י"ד סי' תלז (הוא לא נכנס להבדל בין הכובעון לדיאפרגמה).

19. כבר בשנת תשל"ח כתב הגרש"ז אויערבאך במפורש שמתיר דיאפרגמה גם שלא במקום סכנה ממש אלא די בכך ש"יש חשש שההריון והלידה עלולים לפגוע פגיעה חמורה בבריאותה של האישה". ובשנת תשמ"ג הוסיף וכתב שבניגוד למהרש"ם שהתיר "להקל במקום סכנה" "למעשה מתירים היום גם במקום שההריון יכול לגרום סבל גדול או במקרה של נסיון לשלום הבית ויש פחד מההריון". ראה צילום כתב ידו להלן במאמר הבא. -- העורך.

תגובת הכותב: ועם זה חשוב להדגיש את הנ"ל, שהגרש"א התיר שימוש בדיאפרגמה רק כאשר לא היה ניתן, מסיבות שונות, להשתמש בגלולות או בהת"ר. י"ק.

[אך ראה להלן במאמר הבא. -- העורך.]

(ראה להלן בנספח). וכן העידו בשם הגר"ש אלישיב²⁰ שליט"א שאין עדיפות לדיאפרגמה על המוך המוזכר במשנה, ובוודאי שאין להשתמש במוך ובדומיו כאשר קיימים אמצעים אחרים קלים יותר מבחינה הלכתית; לכן יש בשעת הצורך להשתמש בגלולות או בהתקן ת"ר, ולא בדיאפרגמה²¹.

זה המקום להדגיש את הידוע, שממה-נפשך: אם יש חשש סכנה בהריון, שרק אז לפי הרבה פוסקים יש מקום להתיר מוך (או דיאפרגמה הדומה למוך), ראוי למנוע אותו ברמת ודאות גבוהה, ובכל מקרה רמת הוודאות של מניעת ההריון בדיאפרגמה נמוכה יחסית. ע"פ המקובל בספרות העדכנית, שיעור ההריונות במשך שנה אצל זוגות החיים חיי אישות סדירים ללא אמצעי מניעה הוא בין 60 ל-90 אחוזים, אצל זוגות שהאשה משתמשת בקביעות בגלולות למניעת הריון – בין 0.5 לשני אחוזים, אצל אשה שהתקינה לה התקן תוך רחמי – בין 0.5 לחמש אחוזים, ובשימוש קבוע בדיאפרגמה+קצף אחוז ההריונות הוא בין 2 ל-20 [!] אחוזים²². כך שבדרך כלל לא מומלץ להציע לאשה למנוע הריון בעזרת דיאפרגמה, ויש להפנות אותה לשימוש בגלולות או בהת"ר, שני האמצעים הקלים יותר מבחינה הלכתית, והבטוחים יותר בפעולתם.

ג. חציצות שונות בנרתיק

להשלמת התמונה העובדתית וההלכתית אזכיר כאן בקצרה²³ את סוגי החציצות העשויות להימצא בנרתיק בשעת התשמיש, וההתייחסות ההלכתית אליהן.

לכאורה אין ספק בכך, שגם אם על חלק משטח דופן הנרתיק מצוי חומר החוצץ בשעת התשמיש בין הגיד לבין דופן הנרתיק אין בכך בעיה הלכתית; כך למשל אם פצע בדופן הנרתיק מכוסה במשחה או באגד מדבק²⁴ וכד' לא תהיה בכך בעיה, כי התשמיש נעשה כדרך כל הארץ, ואין שום דבר המונע מהזרע להיכנס לצוואר הרחם; ולא הסתפק בכך אדם מעולם. כך בשעת דחק גדולה, כאשר יש צורך לקחת זרע לבדיקה, רבים מקילים לשמש עם קונדום מחורר (קונדום מילקס), כך שחלק מהזרע לפחות מגיע לתעודתו ורק המותר נשאר בתוך הקונדום וניטל אח"כ לצורך הבדיקה;

20. דעת הגרשז"א שונה לחלוטין מעדות זו בשם הגר"ש אלישיב, שכן הגרשז"א כתב במפורש שדיאפרגמה עדיפה על מוך. ראה להלן במאמר הבא. -- העורך.

21. הספוגית למניעת הריון, אותה מחדירים לפני תשמיש עמוק לתוך הנרתיק, כאשר היא חוצצת בפני כניסת הזרע בעצם נוכחותה ובעיקר בעזרת החומר קוטל הזרע הספוגי בה, גם היא בעייתית, מפני שהיא מונחת ממש מול צוואר הרחם, ויתכן מאוד שתורגש בשעת תשמיש, ובנוסף הזרע נחסם ישירות במחסום מיכני – הוא אינו מוטל על הבשר ורק אח"כ נחסם בדרכו לרחם.

22. ראה 'אמצעי מניעה – המדריך השלם' מאת פרופ' זיידמן וד"ר וולמן, ת"א 1999, עמ' 60; 'פוריות האשה והגבר' בעריכת פרופ' שנקר וד"ר אלחלל, ירושלים תשנ"ו, עמ' 475.

23. ללא מקורות וציורים.

24. ראה להלן במאמר הבא תרשים מס' 2. -- העורך.

עיקר הדיון בענין זה הוא לגבי ההיתר לשמש כשלא כל הזרע נכנס לגוף האשה, אבל החציצה בין הגיד לבין דופן הנרתיק לכשעצמה נראה שאינה מעכבת²⁵.

למעלה מזה נמצא הכובעון הצווארי המכסה את צוואר הרחם עצמו עמוק בתוך הנרתיק, שיש מקום לומר שהאשה הנושאת אותו אינה שונה מאשה הרה, שרחמה סתום, ואין איסור תשמיש עמה. אם כי יש כמובן לחלק בין סתימה טבעית לסתימה מלאכותית, ולכן התירו את הדבר רק בשעת דחק גדולה.

למעלה מזה נמצאת הדיאפרגמה, החוסמת חלק ניכר מפנים הנרתיק, היתה למעשה בתיפקודה למוך הדחוק היטב בעומק הנרתיק²⁶, שאינו מפריע לתשמיש – אך הזרע מוטל עליו ולא על בשר האשה. על פי האמור לעיל קשה מאוד לסמוך על הדמיון בין הדיאפרגמה לבין כובעון צוואר הרחם, ואין להתיר שימוש בדיאפרגמה כי אם בשעת דחק גדולה מאוד, כששום אמצעי אחר אינו אפשרי כלל, והאלטרנטיבה היחידה היא פרישה לזמן ארוך או ח"ו פירוד בין בני הזוג. וצ"ע.

למעלה מזה נמצא מוך הדחוק בתוך הנרתיק (וכן ספוגית), המורגש בדרך כלל בזמן שהשמש דש, כך שהתשמיש אינו לגמרי כדרך כל הארץ, נוסף על כך שזרעו מוטל על המוך (או הספוגית) ולא על בשר אשתו.

למעלה מזה נמצא הקונדום הנשי, שבו הבעל אמנם משמש כעין 'בדרך כל הארץ', אך נוסף לחסימה המלאה של כניסת הזרע לרחם והטלת כל זרעו בקונדום ולא בגוף האשה עצמה – ה'מוך' הזה גם חוצץ בין הגיד לבין כל דפנות הנרתיק; בוודאי שתשמיש באופן זה רחוק מלהיות תשמיש רגיל, והוא דומה מאוד לשפיכה על 'עצים ואבנים'.

למעלה מזה נמצא הקונדום הגברי, שבו כל התשמיש נעשה למעשה 'על עצים ואבנים' וכלל לא בגוף האשה. אך עדיין מדובר על הוצאת זרע בדרך של תשמיש, כש'הגוף נהנה מן הגוף', כך שיש פוסקים²⁷ שמתירים תשמיש עם קונדום במקרים יוצאים מן הכלל, כמו כשאחד מבני הזוג סובל ממחלה מדבקת מסוכנת וכד'²⁸.

25. וראה עוד להלן בענין הקונדום הנשי.

26. לענ"ד ההבדל בין דיאפרגמה לבין מוך הוא ברור. ראה להלן עמ' 139 תרשימים 3-4, היות ובדיאפרגמה הזרע מוטל במקומו על הדופן הפנימי התחתון של הנרתיק, בניגוד למוך שהזרע בכלל לא מגיע לחלק הפנימי של הנרתיק. וכ"כ הגרש"ז אויערבאך, הובאו דבריו בנשמת אברהם כרך ג' חלק אבהע"ז סי' ה דף סב. (הובאו דבריו גם להלן בנספח למאמר זה בעדותו של הרב שמואל פירסט)

27. אחיעזר ח"ג, נד, ה; אג"מ אבהע"ז, ח"א, סג. אך ראה שם אבהע"ז ח"ד, ס"ז שלא מתיר למעשה. וראה מש"כ בשם הגר"ז גוסטמאן זצ"ל באסיא עז-עח עמ' 118. -- העורך.

28. למעלה מזה נמצא כמובן מי שדש מבפנים וזורה מבחוץ, והגרוע מכל הוא המשחית זרעו לבטלה ללא תשמיש כלל, אך הדיון בעניינים אלו חורג מן המסגרת כאן.

סיכום

נראה להציע לעיונם של הפוסקים את מסקנתנו לענ"ד, שיש לדרג את סדר העדיפות ההלכתי של הדיאפרגמה נמוך מאוד, הרבה מתחת לגלולות למניעת הריון ולהתקן התוך רחמי, הקלים הרבה יותר מבחינה הלכתית. לדיאפרגמה כמה חסרונות הלכתיים בולטים, שמעמידים אותה ברמה של 'מוך בשעת תשמיש' ואף פחות ממנו, ורק כאשר מסיבות רפואיות אין לאשה השואלת שום אפשרות להשתמש בגלולות או בהת"ר יש מקום לדון אם להתיר לה את השימוש בדיאפרגמה. כמו כן הוכח לענ"ד שמה שהקילו פוסקי הדורות הקודמים להשתמש במחסום לצוואר הרחם ('פעסאר') – לא היתה כוונתם לדיאפרגמה, שהשימוש בה החל להיות מקובל רק באמצע המאה ה'כ', אלא לכובעון צווארי, שבגלל חסרונותיו הטכניים והרפואיים פסק כמעט לחלוטין השימוש בו בדורנו.

נספח: דעתו של הגרש"ז אורבך זצ"ל בענין השימוש בדיאפרגמה ואמצעי מניעה אחרים

מודפסים כאן לראשונה שני מכתבים מאת הגרש"ז א זצ"ל בנושא השימוש באמצעים למניעת הריון, שקיבלתי מנכדו הרב אהרן גולדברג שליט"א על מנת שאפרסמם, וייש"כ. בהמשך מובאות עדויות של שישה רבנים שליט"א על דעתו למעשה של הגרש"ז א זצ"ל בעניינים אלו. הדברים מפורסמים כאן בהסכמתם, וייש"כ²⁹.

א. מכתב הגרש"ז א זצ"ל מתאריך ח' ניסן תשל"ה:

ישפות ד' שלו' וברכה וכ"ט סלה למע"כ הרב הגאון הנעלה וכו' מוה"ר מאיר כץ שליט"א [רב בברוקלין].

אחרי מבוא הברכה בכבוד ויקר כיאות, אודיעו שקיבלתי הלום מכתבו והנני משיב לו כרצונו בקיצור נמרץ.

[השאלות: אשה היולדת בצער אם מותר לה להשתמש ב'טבעת עמוק ברחם' כדי לדחות את העיבור הבא לחצי שנה עד שנה, ומהי השיטה למניעת הריון הטובה ביותר מהצד הרפואי וההלכתי.]

בעלי הוראה נוהגים להתיר בכה"ג לזמן מסויים להשתמש בטבעת שהרופא מכניסו תוך הרחם³⁰ (גם אינו חוצץ כיון שהוא 'בלוע' בתוך הגוף ולא בבית הסתרים), והרי זה עדיף טפי ממשמשת במוך כיון שהתשמיש הוא כדרך כל אדם ולא במוך שהוא כמו על עצים ואבנים, וגם אח"כ אין האדם עושה שום פעולה של השחתה אלא שממילא נמנע הריון, ולכן נוהגים להקל. אך אם אפשר ע"י גלולות דרך הפה הרי זה עדיף טפי.

29. המובא בסוגריים עגולים נכתב כך במקור, ובסוגריים מרובעים הוא הוספה שלי י"ק.

30. = התקן תוך רחמי, ראה לעיל הע' 14, וראה במכתב הבא.

והנני חותם בברכת חג כשר ושמח, ומהרה יחיש ד' לשמחנו בישועתו ובבנין בית עולמים ונאכל מן הזבחים ומן הפסחים.

שלמה זלמן אויערבאך

ב. מכתב הגרשז"א זצ"ל מיום אדר"ח מרחשון תשנ"ג:

ישפות ד' שלו' טובה וברכה למע"כ ידידנו הדגול הגאון מוה"ר שרגא פייוול הכהן שליט"א [מחבר ספר 'בדי השולחן' על הלכות נידה ואיסור"ה].

אחדשה"ט וש"ת כיאות, קיבלתי היום מכתבו והנני ממלא בזה רצונו.

[השאלה: האם מותר להשתמש בשעה שיש צורך גדול למנוע הריון ב-IUD (הת"ר), או שמא יש בזה חשש של הפלת עובר.]

אינני בקי בשמות של המכשירים, אבל חושבני שזה הנקרא כאן בשם 'סליל' בתוך הרחם, או בשם טבעת תוך רחמי (כי גם יש [טבעות] שרק מכסות פי הרחם). וכשמתירין להימנע נהוג להקל גם בזה (אף ששמעתי שיש שמחמירים) הואיל והמניעה נעשית מאליה ולא ע"י מעשה, וגם הוי [החשש להפלת עובר] רק ספק דשמא זה מונע את הזריעה. לכן רואין את זה כאילו אינו ראוי להיקלט, ואין חוששין כלל דשמא ה"ז חשיב כאילו גורמים מספק להריגת עובר תוך מ' יום דחשיב כמיא בעלמא.

אך ידוע שאין זה [ההת"ר] ודאי מועיל, ואף שרגילים גם לצרף לזה משחה אפילו הכי לא לגמרי ברור [אם מועיל בוודאות].

ובכל חותמי טובה וברכה לו ולכל ביתו

שלמה זלמן אויערבאך

דברי הרבנים שליט"א בענין דעת הגרשז"א אוירבך זצ"ל על אמצעי המניעה

הרב י"י נויבירט שליט"א:

כאשר יש צורך במניעת הריון הגרשז"א זצ"ל העדיף את השימוש בגלולות, כיון שאין בהן כל חשש של הוצאת ז"ל. כשאין אפשרות להשתמש בגלולות התיר הגרשז"א זצ"ל להשתמש בהתקן תוך רחמי (מגרעות ההת"ר הן: א. יש בו חשש לדימום קל, אם כי הרופאים היום טוענים שאם מתאימים את ההתקן הנכון ניתן לצמצם את הדימום עד למינימום; ב. חשש להפלת עובר מופרה, למרות שלאחרונה נכתב שפעילות ההת"ר היא דווקא מניעת הפריה). רק כשאין ברירה אחרת נטה הגרשז"א זצ"ל בשנים האחרונות להתיר שימוש בדיאפרגמה.

הרב ישראל גנס שליט"א:

לפני שנים רבות שמעתי מהגרש"א זצ"ל שסדר העדיפויות לשימוש באמצעי מניעה הוא קודם גלולות, ואם אי אפשר אז קיימת העצה של פתילות או קצף, ואם לא אז התקן ת"ר, ואם גם זה לא שייך – אזי שימוש בדיאפרגמה.

אומנם בשנים האחרונות, ובפרט לאחר פטירתו, סיפרו לי רבים מהשואלים אותו שכאשר נתן להם היתר למנוע הריון אמר להם שהרופא יקבע באיזה אמצעי ישתמשו (ורק הדגיש שיהיו אלו אמצעים אצלה וחלילה לא אצלו), ולא הורה על סדר עדיפות.

נסתפקתי אם היתה חזרה אצלו³¹, או שהיה זה פסק לשואלים מסויימים (אשר פעמים לא מעטות ראינו פסקים שונים לאנשים שונים, מתוך השימוש 'בחלק החמישי' של השו"ע, שהיה קורא לו 'החלק הראשון'). לצערי לא זכיתי לשאול אותו על כך.

הרב אורי כהן שליט"א (מבשרת ירושלים):

פניתי לגרש"א זצוק"ל פעמים רבות בשאלת השימוש באמצעי מניעה למדרגותיהן (לנשים שחייבות למנוע הריון מסיבות של פיקו"נ וכד'), ותשובתו היתה שיש עדיפות ראשונה לשימוש בגלולה, ועדיפות שניה לשימוש בהתקן תוך רחמי. מעולם לא שמעתי מפיו היתר להשתמש בדיאפרגמה.

הרב יחיאל מיכל שטרן שליט"א:

לא אחת שמעתי מקדוש ישראל דודי מרן הגרש"ז זצוק"ל שדינו של שימוש בדיאפרגמה הוא כמשמש במוך המובא בגמ' שלא הותר אלא במקום סכנה, ולא שמעתי כל שמועה אחרת מפה קודשו. הרב זצ"ל העדיף שישתמשו בשעת הצורך בגלולות, ואם אי אפשר – בהתקן תוך רחמי. גם הגר"ש אלישיב שליט"א אמר לי שהיתר משמש במוך הנאמר בגמ' הוא רק באופן שאין עצה אחרת, וכיום שיש אמצעים אחרים כנטילת גלולות וכיו"ב ממילא אין כלל היתר של משמש במוך, ואין היתר להשתמש בדיאפרגמה אלא רק במקום סכנה³² כשלא הותר לאשה מבחינה רפואית ליטול גלולות וכיו"ב (כאן המקום להביע את חרדתי על כך שלדאבוננו רופאים עוסקים בפסיקת הלכה ורבנים עוסקים ברפואה, והרי משורר ששיער וכו'. גם כשמצינו בגמ' 'וחכמים שאלו לרופאים' ההכרעה לבסוף היתה על ידי חכמים).

ה"ר בנימין פיישר שליט"א ('מגן לחולה'):

שמעתי כמה פעמים מהרב זצ"ל, כששאלו אותו בענין אמצעי מניעה כשהיה צורך בדבר, שעדיף להשתמש בגלולות, ואם אי אפשר מסיבה רפואית יש להשתמש

31. ראה להלן במאמר הבא שאכן היתה חזרה בשנת תשמ"ה ובעקבותיה הרחיב הגרש"ז את ההיתר לדיאפרגמה. -- העורך.

32. עיין לעיל הערה 19 שגם "לפני חזרה" הגרש"ז התיר במפורש דיאפרגמה שלא במקום סכנה. -- העורך.

בהתקן תוך רחמי, ורק אם זה לא היה אפשרי התיר להשתמש בדיאפרגמה. דעת הרב זצ"ל היתה שהת"ר עדיף על דיאפרגמה מפני שאין בו חסימה מיכנית, מה שאין כן בדיאפרגמה.

הרב שמואל פירסט שליט"א (שיקגו):

בחורף תשמ"ב שמעתי מפיו של הגרש"א זצ"ל וכתבתי אז מייד בכתבי, שכך הוא סדר הדברים שהוא מתיר למניעת הריון: א. הגלולות, ואמר הטעם שהוא יותר פשוט כיון שנוטלה בפיו. ב. התקן תוך רחמי, ואמר הטעם שאין בו שאלות של חציצות, ולא של השחתת זרע. ג. דיאפרגמה, ואמר שאין בו איסור של השחתת זרע, דאיסור של השחתת זרע הוא רק על עצים ואבנים ממש, והדיאפרגמה נמצאת יותר בפנים ורק מונעת מהזרע להיכנס לרחם. ד. קצף, אמר שהוא יותר גרוע ממוך כיון שממש משחית זרע. (אגב, בספר נשמת אברהם אה"ע ח"א סי' ה דף סג כתב מהגרש"ז ג"כ כזה: על דברי המנחת יצחק שכתב דדברי המהרש"ם שדיאפרגמה עדיף ממוך צ"ע, כתב בנשמת אברהם 'וכתב לי הגרש"ז אויערבאך: לא ידעתי למה צ"ע, הרי יפה כתב המהרש"ם דלא דמי למוך הואיל והתשמיש הוא כדרך כל אדם, ואדרבא לענין משחה יש לדון, דכיון שהזרע נשפך על דבר שקוטל את הזרע יתכן דאין זה חשיב כדרך כל אדם, ודומה קצת למוך אע"ג שהשפיכה היא על הבשר).

בחורף שנת תש"ן שוב שאלתי את הגרש"ז זצ"ל שאחדים אמרו לי שבשעה שהשתמשו בדיאפרגמה הם נגעו בה בשעת התשמיש, אם כן להם לכאורה היה הדין של 'על עצים ואבנים'. וענה דמסתמא הם הרגישו רק את הצד של הדיאפרגמה. והוסיף שאפילו אם מרגישים את החלק הפנימי של הדיאפרגמה גם כן מותר, והטעם דאף שבהתחלת יציאת הזרע יכול להיות שנוגע בדיאפרגמה, מ"מ זהו רק בהתחלה, דאח"כ אין הקישוי קשה כל כך, ואז אינו נוגע בדיאפרגמה. עכ"ד. (אגב, בנוגע לקצף ולדיאפרגמה שמעתי כמה פעמים ממור"ר ה"ר משה פיינשטיין זצ"ל איפכא, וכן מבואר בכמה מתשובותיו, דהדיאפרגמה יותר גרוע מהקצף, ומותר רק במקום סכנת נפשות).

ופשוט דכל ד' הדברים שאמר הגרש"ז זצ"ל תלויים בכל מקרה ומקרה, ותלוי גם כן אם יש סכנה לה בהריון או לא, דלפי דבריו הקצף יהיה מותר רק במקום סכנה³³.

מקור: אסיא עז-עז עמ' 124-135, 2006

33. מה שמצוטט בשמו של הרב פירסט שליט"א בשם הגרש"א זצ"ל בספר ברכת בנים לרב זאב זנד שליט"א עמ' רפח הערה טז, שלדעת הגרש"ז זצ"ל טבעת אינה נחשבת כמשליך זרעו על עצים ואבנים, בניגוד לדעת הגרמ"פ זצ"ל שחסימה מיכנית של הרחם הוי כמשליך זרעו על עצים ואבנים – כתוב בהתייחסות למפורש בגוף הספר שם סע' ה שהדיאפרגמה היא בעדיפות אחרונה בין אמצעי המניעה; ולא התכוונו כלל המחבר הרב זנד, והרב פירסט שמסר לו את הדברים, להשוות את רמת ההיתר של השימוש בדיאפרגמה לרמת ההיתר של גלולות ושל הת"ר הקלים יותר, כמובא שם לעיל. י"ק.